

WILLEM SLUITER, DE EIBERGSE GEREFORMEERDE DEVOOT

W.J. op 't Hof

Oorspronkelijk had ik een causerie toegezegd *over* Willem Sluiter. Ik zou iets zeggen over zijn geestelijke ligging, over de receptie van zijn oeuvre en over zijn betekenis voor het heden. Van dat voornemen ben ik evenwel teruggekomen. Ik wil trachten iets ten gehore te brengen *van* en niet *over* Sluiter. Geen wetenschappelijke beschouwing over hem, maar een existentiële ontmoeting met hem. Hij moet zelf aan het woord komen. Wie zich openstelt voor zijn woord, kan zelf interpreteren. Wie zich mee laat nemen op de golfslag van Sluiter's poëtische zeggingskracht, zal als eenentwintigste-eeuwer zelf de aansprekelijkheid van de woordkunst van de zeventiende-eeuwse dienaar van het goddelijke Woord ervaren.

Uit de vorige voordracht is reeds duidelijk geworden dat Sluiter een vroomheid najoeg die vooral gekenmerkt wordt door aandacht voor het innerlijke geloofsleven met al zijn toppen en dalen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij voor veel van zijn gedichten melodieën koos van bestaande piëtistische liederen. Toch karakteriseer ik hem niet als gereformeerd piëtist, maar als gereformeerd devoot. Waarom? Het woord devoot doet denken aan de Moderne Devotie. En inderdaad blijkt Sluiter in zijn oeuvre hoofdstukken uit het werk over de navolging van Christus van de hand van de moderne devoot Thomas à Kempis bewerkt te hebben. Een paar voorbeelden:

Uwen wille zy de mijne;
Mijnen wille volgh' alleen
Uwen wil, soo dats' als één
Mogen zijn in vreugt of pijn.
Uwen will', o Heer, geschied',
En mijn eygen wille niet.

Hoe zaligh is de mensch, die weet,
Wat Jesum te beminnen heet,
En die sich selfs versakend' tracht,
Om Jesu wil te zijn veracht.
Om Jesus moeten wy verlaten
Al wat ons lief is boven maten.

Zelfs in Avondmaalsliederen speelt Sluiter leentjebuurt bij de roomse devoot:

O Jezu Christe, Gy zijt waardig
Te houden Avondmaal met my,

Maaer ik beken hoe gants onwaardig
Ik die genad' en weldaad zy

Te klein is mijnes herten woning,
Te vuyl is mijner zielen huys,
Dat Gy o heylig machtig Koning
Soudt trecken in soo slechten kluyt.

Dit laatste woordje "kluyt" als woning van een kluizenaar in combinatie met zijn oproepen om de wereld te verzaken, de mystieke gemeenzaamheid met Christus te zoeken en matig en zelfs sober te leven, bracht velen in zijn tijd ertoe hem te beschuldigen van liefde voor het kloosterleven:

Dan roept een vreemt en los gesel;
Dat lijkt het Monniks leven wel;
Hy sou met kleine moeit en pijn
Alsoo haest geest'lijk kunnen zyn.

De dichter verweert zich aldus:

Als of het geest'lijk leven maer
Aen kloosters vast gebonden waer,
En of niet elk van ons syn vat
Soo wel in eerbaerheit besat,
En 's werelts ydelheên kon vlien,
Als juist geschoren Klooster-lien.

Sluiters devotie openbaart soms de gevoelige Jezusliefde van een middeleeuwer als Bernard van Clairvaux:

O Jesu! Soo de menschen, die beminnen
Haer ydelheyd eens konden recht besinnen,
Hoe soet dat is Uw' heil'ge suyv're min,
Sy stelden haest haer dwaesheid uyt den sin.

Die door 't geloov' Uw wonden heeft gesogen,
Werd tot Uw liefd' so lieffelijk bewogen,
Dat hy het al, ja schier sich selfs vergeet:
Doch dese vreugd die haer gevoelt, maer weet.

Ik ben als siek van liefdens soetigheden:
O Jesu stelt mijn minnend hert te vreden;
Troost my, en toont Uw lieffelijk aenschijn,

Laet Uwen kus my niet onttrokken zijn.

Reykt my Uw hand en wilt my ondersteuten,
En tot den eynd' voor alle quaed beschutten.
Soo 'k U maer heb, o waerde Bruydegom!
Ben ik gerust, al keerd' ook alles om.

Mijn ziele, die gy uyt des vyands handen
U hebt verlost met bloedig offerhanden,
En die sich nu voelt door Uw min gewond,
Gy nimmermeer, o Jesu! haten kond.

O min! O min, wat werkt gy soet van binnen!
Uw soetheyd gaet te boven hert en sinnen:
Ach, waer ik staeg door dese liefde krank,
Ik waer gezond mijn gantsche leven lank.

Sluiters devotie kent ook een mystieke dimensie:

't Zy waer ik ben, of waer ick kom,
Gy mijner zielen Bruidegom;
Al daer van my gevonden werdt,
Want ick u mede draegh in 't hert.

Gy zijt de luister mijner eer,
Gy zijt het al wat ick begeer;
De nacht die licht my als de dach,
Als ick U licht maer hebben mach.

Wanneer sal ick volkomen zijn
Versadight van Uw soet aenschijn?
'k Verlangh, o Jesu, ick verlangh,
Door Uwer liefden soet gedrangh.

Motieven als sterven en verlangen naar de hemel nemen een grote plaats in het werk van de zeventiende-eeuwse gereformeerde devoot in. Ook dit is een treffende overeenkomst met de laat-middeleeuwse beweging van de Moderne Devotie. In het algemeen kennen Sluiters liederen al een vlucht naar boven. De lijn loopt gedurig van de aarde naar de hemel, van het hier en nu naar het daar en straks. Met het oog hierop zou men Sluiter in plaats van de Eibergse nachtegaal beter de Eibergse leeuwerik kunnen noemen. In de doodsliederen komt deze trek naar Boven in verhevigde mate terug. Ik ken geen gereformeerde dichter die zo sterk betrokken is op het einde van een mens als de Achterhoekse leeuwerik.

Ongetwijfeld is dat een gevolg van de diepe en onuitwisbare indruk die het overlijden van zijn jonge, vierentwintigjarige vrouw op hem gemaakt heeft. Zij is hem zo onvergetelijk gebleven dat hij nooit hertrouwd is.

Het lange lied dat hij op haar overlijden heeft gedicht, is het meest ontroerende dat ooit uit zijn ganzenveer gevloeid is. De volgende strofen mogen dit aantonen:

Myn troost, de lust en luister van myn oogen,
Myn best' Juweel, (wie sal myn tranen droogen?)
Mijn eenig lam, dat rusted' in myn schoot,
Wordt my ontrukkt door d'al te strenge doot.

Soo jong' een spruit, van vier-en-twintig jaren,
Begeeft my weer (ach!) na haer tweede baren,
En weinig na twee jaren in ons' Ee
O korte vreugt, gekeert in soo veel wee!

Myn huis is my (och lacy!) woest gelaten.
Myn hert is flauw door droefheit boven maten.
Myn ooge schreit. Noch grooter is de pijn,
Als 't hert niet door getraen ontlast kan zijn.

'k Wensch, dat ik eens myn rouw uit-schreien moge,
En, voor een tijt, een traen-aer zy myn ooge;
Dat soo 't gemoet eens wat opklaren mocht,
Gelijk als, na een regen-vloet, de locht.

Geen mensch, ten zy hy 't heeft beproeft, kan weten,
Hoe 't een hert bloedt, als 't wort van 't a'er gereten,
Insonderheit twee herten, aen malkaer
Soo vast gehecht, als 't myne was aen 't haer.

Die ik beweent', is doch met vreugt ontbonden:
Sy is niet heen, maer slechts voor-heen gesonden;
Waer na sy selfs, al lang', haer hadd' bereidt.
Hoe salig is een ziele, die soo scheidt!

Het ging haer noit soo wel alhier op aerden,
Of sy verlangd', om 's levens kroon t' aenvaerden.
Insonderheit, een tijt-lang voor haer endt,
Heefts' all' haer vlijt tot dees gedacht' gewendt.

Dewijl sy, heel op 't lest, grof swanger gaende,

Op d'uitvaert van haer Vader was, vermaende,
En badt haer elk, dat s'immers blyven soud
In 's moeders huis, op dat s'haer kraem daer houd.

O neen, sprack sy; 'k hebb' innerlijk begeeren,
Met ons gemeint' het Avondmael des Heeren
Te houden, soo my Godt maer soo lang' spaert,
En ben ik voor geen noodt of doodt vervaert.

Sy krijgt haer wensch. Sy voelt haer matte leden
Ter noodt bequaem om na Godts huis te treden.
Wat was, voor 't lest, dit aen haer ziele soet!
Wat troost vonts' in haer Heilants vleesch en bloet!

Wanneer sy hoord', in 't dank-sermoen, verhalen
Van d'ydelheyt des menschen, en van 't dalen
Der dagen, gaend', als schaduwen, voor-by,
Was niemant soo daer door beweegt, als zy.

Een traen-vloet borst', tot tuig'nis, uyt haer oogen.
Ik sprak: Myn kint, hoe waart ghy zoo bewogen?
'k Magh, seid'se, wel bewogen zijn daarom,
Mits alles schoon op my te passe kom.

Daar wiert verhaalt hoe veele van de reste
Dit Avondmaal misschien sou zyn het leste,
Dit past op my. Ik eigen 't my ook toe.
Dat Godt met my, na Zyn believen, doe.

Fluks greep sy, met haer rechterhant, de myne;
En sloegh, als of sy voelde smert noch pijn,
Haer slinker arm, my om den hals terstont,
En drukte vast myn mont op hare mont.

Haer bevend', en haer stervend' handen haekten
Om-hoogh te zijn. Haer sterrend' oogen blaekten
Ten hemel stijf, tot dat s', heel sacht, op 't lest,
Als in een slaep, voleindigde de rest.

Bij mijn weten neemt Sluiter in de traditie van de gereformeerde
welstervenskunst niet alleen een belangrijke, maar zelfs een volstrekt unieke
plaats in. Hij heeft namelijk een lijkreden naar aanleiding van zijn eigen

toekomstige overlijden in dichtvorm aan de Eibergse gemeente gericht, die na zijn heengaan gepubliceerd is. Het eerste vers luidt als volgt:

Dewijl ik u niet allegaer
Mijn lieve waerde Christen schaer,
Hebb' in mijn leste mogen spreken,
Soo neemt my nu als uyt het graf,
Noch dese weynig woordig af,
Tot u mijn leste liefdeteeken.

Vanuit het graf geeft hij zelfs zijn opvolger wijze raad. Zeldzaam is verder dat hij ook zijn eigen grafschrift dichtte, waarmee hij de lezers daarvan ernstig aansprak. Ten slotte ken ik geen gereformeerde dichter die aan zijn lijkkleed een gedichtje bevestigde. Dit luidde als volgt:

Siet hier de kostlijkheyd, den rijkdom en den schat,
Die 'k voor al 't aerdsche goed ten leste mee sal dragen.
Daerom heb ik 'er noyt veel mee te doen gehad,
Vermids mijn oogen na een beter, opwaerds sagen.
O mensche, wiens begeert', hier nimmer word versaed,
Denkt immers op u eynd' als alles hier moet blijven,
Behalven d'ed'le schat der ziel die met ons gaet.
En wilt dit soo in 't hart, als op u graf-kleed schrijven.

Sluiter was zo'n door roepingsbesef gedreven poëet, dat hij het niet kon laten om zelfs na zijn dood mensen met zijn boodschap in dichterlijke vorm te bereiken. De vele uitgaven van zijn liedbundels na zijn overlijden, vooral in de achttiende eeuw, laten zien dat hij ook zijn wens met betrekking tot de tijd verkregen heeft, namelijk spreken nadat hij gestorven was. Een bijeenkomst als deze laat zien dat zijn boodschap nog niet verklonken is. Moge de stem van deze gereformeerde devoot gehoord blijven totdat die overstemd zal worden door de bazuinen van de jongste dag.